

RYSZARD SKRZYNIARZ

GOŚCIERADÓW W DOKUMENCIE MONACHUSA DLA BOŻOGROBCÓW MIECHOWSKICH Z 1198 ROKU

Dokument wystawiony w 1198 r. przez Aymara Monachusa, patriarchę kościoła Zmartwychwstania w Jerozolimie wraz z kapitułą, poświadcza założenie ongiś (1163 r.) przez Jakśę kościoła i klasztoru Grobu Pańskiego w Miechowie z pierwotnym uposażeniem na wsiach: Miechów, Zagorzycy i Komorów. Wymienia on liczne późniejsze nadania różnych osób na rzecz tegoż klasztoru we wsiach, kościołach, na targach, soli, dziesięcinach i przywilejach immunitetowych¹.

Wśród wymienionych miejscowości w tymże dokumencie znajduje się wieś „Gosciradic”. „Jan [ofiarował – R.S.] osadę, która zamieniona została z bratem jego Mateuszem za Gosciradic”.

Śledząc źródła odnośnie do zapisu nazwy miejscowości ofiarowanej przed 1198 r., można stwierdzić, że ta sama nazwa pojawia się w nieco zmienionej formie. I tak w:

Kopiarzu miechowskim brzmi następująco: „Joannes dedit villam quae decambita fuit a fratre eius Matheos pro Gostiradie”²;

Samuel Nakielski w *Miechovii* podał: „Dominus Joannes dedit villam, quae decambita fuit a fratre eius Matheo pro Gostyradze”³;

Jan Długosz w *Liber beneficiorum* zapisał: „Johannes dedit villam, quae decambita fuit a fratre eius Matthaeo pro Costiradzicz”⁴;

Feliks Piekosiński wydając *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* stwierdził, że „Gościradzice dziś nie istnieją”⁵, a w edycji dokumentu Monachusa odczytał jako „Gostiradic”⁶.

¹ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, perg. nr 4.

² Archiwum Parafialne w Miechowie, *Kopiarz miechowski*, nr 165, fol. LXXX.

³ S. Nakielski, *Miechovia sive promptuarium antiquitatum monasterii Miechoviensis*, Cracoviae 1634-1646, s. 84.

⁴ J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. 3, Cracoviae 1864, s. 28.

⁵ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. F. Piekosiński, t. 2, Kraków 1886, nr 375, s. 15.

⁶ Tamże, nr 376, s. 17.

Natomiast *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu* podaje: „Gościradzice (1198 Gostiradic, 1228 Gosciradichi, 1232 Radogoscice, 1243 Gosciradyce, Gosciracij, Gostiradicze, 1254 Gostiradicj, Gostiradicij, 1470-80 Kosczyradzycze) wieś, dziś nie istniejąca, leżąca koło Krakowa, nie dająca się bliżej zlokalizować”⁷. Autor tegoż hasła łączy „Gostiradic” z dokumentu Monachusa z miejscowością Gościradzice w ziemi krakowskiej.

Nazwa miejscowości Gosciradie jest zbudowana z dwóch członów: a) „gościnnie” – dawna opłata od gościa, tj. chłopu wolnego, albo od gospody; gościniec, albo gospoda, albo bita droga gości-kupców (na Rusi *gostinnyj dwor* – hala kupiecka) już w dawnej cerkiewszczyźnie; b) „rado” – chętnie⁸. Nie można wykluczyć, iż w okresie średniowiecza istniało kilka miejscowości o podobnej nazwie (Gostyń, Goszcza, Gościejewo, Gostków), wywodzących się od imienia Gościerad albo Radogost⁹. W ziemi krakowskiej istniała miejscowość Gościradzice, która była własnością w części rycerską a w części książęcą, a następnie znalazła się w posiadaniu benedyktynek w Staniątkach od 1243 roku¹⁰. Jest mało prawdopodobne, aby bożogrobcy pozbyli się tak szybko fundacji w ziemi krakowskiej. Należy zatem przypuszczać, iż wieś ofiarowana benedyktyńkom i własność bożogrobców, to dwie niezależne miejscowości.

Powstaje zatem pytanie, o jaką miejscowość chodzi w dokumencie Monachusa, gdzie była położona i czy istnieje do dnia dzisiejszego? Wydaje się prawdopodobne, iż ową miejscowością występującą w dokumencie Monachusa z 1198 r. jest obecny Gościeradów, leżący po wschodniej stronie Wisły na terenie Lubelszczyzny. Co przemawia za taką hipotezą?

Ustalenie położenia tej miejscowości sprawiało trudność samym bożogrobcom, np. S. Nakielskiemu. Nazwa „Gosciradie” występuje tylko w dokumencie Monachusa. Później już miejscowości tej nie spotkałem w żadnym z zachowanych dokumentów związanych z kupnem, sprzedażą czy zamianą w dobrach bożogrobców¹¹. Wynika z tego, iż bożogrobcy miechowski bardzo szybko pozbyli się jej – spotkał ją taki sam los jak wiele miejscowości z dokumentu Monachusa. Wśród miejscowości występujących w dokumencie Monachusa w następującym ciągu: Chycza Dolna i Górna¹², Jaksice i Rzeplice¹³, Łętkowi-

⁷ J. L., *Gościradzice*, w: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 1, z. 4, Wrocław 1986, s. 817-818.

⁸ A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1993, s. 153, 452.

⁹ Tamże, s. 153.

¹⁰ J. L., *Gościradzice*, s. 817.

¹¹ R. Skrzyniarz, *Dyplomy pergaminowe zakonu bożogrobców w zbiorach archiwów państwowych w Polsce*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 65 (1996) s. 401-423.

¹² Te dwie miejscowości prawdopodobnie bożogrobcy sprzedali lub zamienili; Z. Pęcowski, *Miechów. Studia z dziejów miasta i ziemi miechowskiej do roku 1914*, Kraków 1968, s. 469.

¹³ Co stało się z tą miejscowością i gdzie była położona – nie wiadomo; tamże, s. 469.

ce¹⁴, Łubnia¹⁵, Biało-brzezie¹⁶, Gosciradic, Karczów¹⁷, Ołudza, Golczewo¹⁸, Bieganów¹⁹, Karohe²⁰, Chełm nad Rabą, Nieszkowice²¹, Bawół²², Skaryszew – bożogrobcy miechowski zachowali do XIV w. tylko: Jaksice, Ołudze, Chełm nad Rabą i Skaryszew²³. Pozostałe miejscowości zostały sprzedane lub zamienione za inne położone bliżej Miechowa. Z tego wynika iż „Gosciradie” leżały poza kluczem miechowskim. Prawdopodobnie były znacznie oddalone od Miechowa i najbliższych posiadłości bożogrobców, dlatego też prawdopodobnie zostały sprzedane już po wystawieniu dokumentu Monachusa lub na początku XIII w. Taka sytuacja zdaje się sugerować, iż może tu chodzić o miejscowość Gościeradów, położoną po wschodniej stronie Wisły. Zakon przyjmował to, co mu ofiarowywano, następnie po uregulowaniu spraw własnościowych i uniezależnieniu się kongregacji miechowskiej od patriarchy jerozolimskiego, potwierdzonym dokumentem z 1198 r., spowodował dość szybkie pozbycie się Gościeradowa przez klasztor miechowski, ze względu na niedogodne położenie, zbyt duże oddalenie od pozostałych posiadłości oraz niedogodność w zarządzaniu tak odległą miejscowością.

Ofiarodawcą Gościeradowa był Jan, brat Mateusza²⁴, który występuje w dalszej części dokumentu Monachusa jako brat Andrzeja. Powstaje pytanie

¹⁴ Wieś wydzierżawiona przez konwent przyrodniemu bratu prepozyta miechowskiego Henryka, wójtowi krakowskiemu Albertowi, a następnie skonfiskowana przez Władysława Łokietka, po uśmierzeniu buntu tegoż wójta, popartego przez bożogrobców; tamże, s. 469.

¹⁵ Dłubnia – dziś Imbramowice, po procesie 1227 r. we władaniu zakonu norbertanek; tamże, s. 470.

¹⁶ Miejscowość niedaleko Chorzowa, prawdopodobnie sprzedana pod koniec XIII w.; tamże, 470.

¹⁷ Nie wiadomo gdzie leżała ta miejscowość; tamże, s. 469.

¹⁸ Nie wiadomo o jaką miejscowość chodzi; tamże, s. 374.

¹⁹ W połowie XIV w. był już własnością świecką; tamże, s. 469.

²⁰ Nie wiadomo o jaką miejscowość chodzi; tamże, s. 374.

²¹ Posiadłość tę wraz z osadami Udorz i Karniów oddali bożogrobcy w 1365 r. za wójtostwo miechowskie; tamże, s. 470.

²² Według J. Długosza i F. Piekosińskiego na gruntach tej miejscowości zostało zbudowane miasto Kazimierz koło Krakowa; tamże, s. 469.

²³ Próbowano doszukać się jakiegoś logicznego ułożenia tych fundacji występujących w dokumencie Monachusa. Zapewne nie zostały one spisane według godności fundatorów, ani położenia w poszczególnych ziemiach: krakowskiej, sandomierskiej, wielkopolskiej i śląskiej. Dlatego też należy przyjąć, iż dokument został sporządzony chronologicznie – według kolejności nadań na rzecz klasztoru miechowskiego.

²⁴ Niestety nic nie wiemy na temat Mateusza, a był on prawdopodobnie znaną osobą, skoro w dokumencie Monachusa Jan i Andrzej są określani jako jego bracia. Powstaje jednak pytanie ilu Mateuszów było znaczącymi osobami pod koniec XII w., skoro wystawca określa fundatorów mianem „brat Mateusza”. Możliwe, że chodzi tu o biskupa krakowskiego Mateusza (1143-1166) – niewiadomego rodu (zob. Z. B u d k o w a, *Mateusz*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 20, Wrocław 1975, s. 194-195). Zastanawia jednak fakt, dlaczego wystawca dokumentu wyraźnie tego nie zaznaczył, skoro Wojśława określił jako brata biskupa Gedki.

kim był Jan i z jakiego rodu się wywodził? Wśród donatorów na rzecz klasztoru miechowskiego byli: książę Jaksą, Gedko biskup krakowski z Gryfitów²⁵, Świętosław – z rodu Łabędziów²⁶, komes Stefan – z rodu Lisów²⁷, komes Mikołaj wojewoda sandomierski – z rodu Bogoriów²⁸, brat Kekocha – nieznanego rodu, kleryk Hugold – nieznanego rodu, żona Gniewomira z synem (Imbramem) – z rodu Strzegomiów, pan Lasota – z Awdańców (?), pan Leonard – z Łabędziów, brat jego Włodzimierz – z Łabędziów, Jan brat Mateusza, pan Gerloch z żoną – nieznanego rodu, żona Wszeborą – z Łabędziów, pan Kanimir – nieznanego rodu, komes Jakub sandomierski – nieznanego rodu, pan Mikora z Wierzbnow, Andrzej brat Mateusza, komes Radosław – nieznanego rodu²⁹, pan Żyro z żoną i synem Ottonem – z rodu Powalów, spokrewnionych z Toporczykami, Chryston (Krystian) – nieznanego rodu, pan Otto z Wierzbicy – z Łabędziów, Wojśław brat biskupa Gedki – z rodu Powalów, pan Bugiwoj – nieznanego rodu, księżna gnieźnieńska oraz Tuto Teutończyk. Wśród darczyńców na rzecz klasztoru miechowskiego wystąpiły następujące rody: Łabędziów, Lisów-Gryfitów, Wierzbnow, Powalów, Toporczyków, Strzegomiów, Bogoriów i prawdopodobnie Awdańców oraz osoby, o których nic nie można powiedzieć, jakie było ich pochodzenie, a które wywodziły się prawdopodobnie z wyżej wymienionych rodów z nimi spokrewnionych lub całkiem innych, a będących w swego rodzaju stronnictwem politycznym związanym z Jaksą. Rodzina Jaksy przekazała klasztorowi miechowskiemu ponad 65% całości uposażenia³⁰. Według badań genealogicznych w literaturze ciągle brak pewności, co do pochodzenia wyżej wymienionych osób³¹. Dlatego też Jana, Andrzeja i ich brata

²⁵ J. Długosz, *Opera omnia*, ed. A. Przeździecki, t. 1, Kraków 1887, s. 393.

²⁶ B. Śliwiński, *Lisowie Krzelowscy w XIV-XV w. i ich antenaci. Studium genealogiczne*, Gdańsk 1993, s. 168.

²⁷ J. Bienia, *Polska elita polityczna w XII w.*, w: *Spółczesność Polski średniowiecznej*, red. S. K. Kuczyński, t. 4, Warszawa 1990, s. 85.

²⁸ Według K. Niesieckiego, *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego*, wyd. J. N. Bobrowicz, t. 2, Lipsk 1839, s. 195, Mikołaj należał do rodu Bogoriów, natomiast J. Bienia umieścił go wśród Lisów, Bienia, dz. cyt., s. 85.

²⁹ P. Pękałski, *O początku, rozkrzewianiu i upadku Zakonu XX. Kanoników Stróżów św. Grobu Jerozolimskiego*, Kraków 1867, s. 52, pisze, iż Radosław pochodził z rodu Odrowążów, według dawnego obrazu w kościele skaryszewskim, przedstawiającym go w pancerzu z herbem Odrowąż.

³⁰ Z. Piłat, *Fundator i fundacja klasztoru bożogrobców w Miechowie*, w: *Bożogrobcy w Polsce*, praca zbiorowa, Miechów-Warszawa 1999, s. 34.

³¹ Niesiecki, dz. cyt.; K. Mosingiewicz, B. Śliwiński, *Rycerstwo polskie z końca XII w. w falsyfikacie Kazimierza Sprawiedliwego*, „Kwartalnik Historyczny”, 88 (1981) nr 3, s. 713-722; Bienia, dz. cyt., s. 13-107; Śliwiński, dz. cyt.; M. L. Wójcik, *Ród Gryfitów do końca XIII wieku. Pochodzenie – genealogia – rozsiadanie*, Wrocław 1993; D. Karzewski, *Związki genealogiczne fundatorów dwunastowiecznych prywatnych fundacji klasztornych*, w: *Genealogia. Rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. A. Radziwiński i J. Wroniszewski, Toruń 1996, s. 259-278.

Mateusza należy szukać wśród rodów fundujących na rzecz miechowitów. Obaj donatorzy klasztoru miechowskiego należeli do rodu, którego posiadłości znajdowały się na terenie ziemi sandomierskiej i krakowskiej.

Należy również zauważyć, iż osadę, którą ofiarował Jan, zamieniono z jego bratem Mateuszem na Gościeradów. Nic nie wiemy jak nazywała się ta osada i gdzie się znajdowała. Prawdopodobnie mogła ona leżeć w ziemi krakowskiej lub sandomierskiej, a została zamieniona na Gościeradów w ziemi sandomierskiej.

Zatem przyjrzyjmy się źródłom, aby wykazać jak wyglądał zapis miejscowości Gościeradów: „Gosciradie” w dokumencie Monachusa z 1198 roku³², „Gosciradow” w dokumencie z 7 stycznia 1391 roku³³; „Gostiradow, Gosciradow” z 1409 roku³⁴; „Goszczeradow” z 1427 roku³⁵. Od końca XII do początku XV w. w nazwie tej miejscowości zmieniła się jedynie końcówka. Z dwóch słów pochodzenia starosłowiańskiego, nazwa tej miejscowości nabrała brzmienia polskiego.

Ważną przesłanką o istnieniu Gościeradowa w pierwszej połowie XIII w. jest nie mająca potwierdzenia źródłowego informacja zawarta w *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego*. Jest tam wspomniane, że około 1241 r. Tatarzy zniszczyli kościół w Gościeradowie³⁶. Możliwe iż na początku XIII w., tuż po sprzedaży Gościeradowa przez bożogrobców, powstała tam parafia, której kościół mógł zostać zniszczony przez Tatarów, przekraczających Wisłę w okolicy Zawichostu. Spustoszyli oni wówczas okolice Lublina i Zawichostu³⁷. Gościeradów był ciągle narażony na najazdy ruskie, litewskie, a następnie tatarskie³⁸. Należy wspomnieć, iż pierwsza potwierdzona wzmianka o istnieniu parafii pochodzi dopiero z 1391 r.³⁹, natomiast Gościeradów nie wy-

³² Nie można wykluczyć, iż kopista sporządzając ów dokument źle zapisał nazwę Gościeradowa. Mogła ona brzmieć „Gosciradiv”.

³³ *Zbiór dokumentów małopolskich z lat 1211-1400*, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, cz. 4, Wrocław 1969, s. 250-252; Czyżów, 7 stycznia 1391. Wydźga, dziedzic Czyżowa, uposaża kościół parafialny w tejże wsi. Pleban Gościeradowa Stefan poświadczając ów dokument.

³⁴ *Najstarsze zapiski ziemskie lubelskie z 1409 r.*, wyd. L. Białkowski, „Teki Archiwalne”, 7 (1961) nr 100, s. 23. Jest to najstarsza informacja o Gościeradowie według: *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 3, *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, oprac. S. Kuraś, Warszawa 1983, s. 79.

³⁵ Archiwum Państwowe w Lublinie, Księgi Ziemskie Lubelskie 1409-1810, seria: Resignationes, iscriptiones, relationes, decreta, sygn. 1.

³⁶ A. M., *Gościeradów*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 2, Warszawa 1881, s. 737.

³⁷ J. Długosz, *Dziejów polskich ksiąg dwanaście*, t. 2, księga 7, Kraków 1868, s. 255; G. Labuda, *Wojna z Tatarami w roku 1241*, „Przegląd Historyczny”, 50 (1959) s. 203-206.

³⁸ S. Krakowski, *Polska w walce z najazdami tatarskimi w XIII wieku*, Warszawa 1956.

³⁹ *Zbiór dokumentów*, s. 252.

stępuje w spisie świętopietrza z 1375 roku⁴⁰. W tej sytuacji parafia musiała powstać po 1375 r., a przed 1391 r. Możemy zatem postawić hipotezę, iż miejscowość Gościeradów pojawia się w dwunastowiecznym dokumencie dla bożogrobców miechowskich. Następnie w pierwszej połowie XIII w. zostaje zniszczona. Mimo iż do XIII w. zachowało się znacznie więcej źródeł niż do XII w., to w źródłach trzynastowiecznych Gościeradowa nie spotykamy. Pojawia się dopiero w końcu XIV w. Po zniszczeniu kościoła i wsi przez Tatarów i ciągłych zagrożeniach przez najazdy i grabieże, możliwe iż Gościeradów nie rozwijał się, aż do momentu stabilizacji społecznej i politycznej za Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego.

Należy również wspomnieć, iż przeprowadzone badania archeologiczne dowiodły, iż na terenie Gościeradowa istniało cmentarzysko sięgające okresu rzymskiego i było związane z kulturą przeworską. Jak do tej pory nie stwierdzono warstwy kulturowej, natrafiając jedynie na ceramikę średniowieczną i nowożytną oraz liczne ułamki ceramiki lepionej w ręku, prawdopodobnie z okresu rzymskiego⁴¹. Od VIII do początku X w. na terenie Lubelszczyzny nastąpiła znaczna intensyfikacja osadnictwa, która polegała na zagęszczeniu punktów wokół starszych ośrodków oraz na powstaniu nowych skupisk osad. W rejonie środkowej Wisły pojawiają się skupiska w dolinie Bystrej (Wąwolnica i okoliczne osady) i nad Wyżnicą (Kraśnik-Stróża)⁴². W tym też czasie prawdopodobnie powstał Gościeradów. Argumentem za powstaniem w tym okresie Gościeradowa jest jego położenie na szlaku handlowym, prowadzącym od przeprawy w Zawichoście w kierunku Lublina, a dalej na Rus⁴³. Jako osada leżąca w dobrach Bogoriów, którzy również byli dobrodziejami bożogrobców⁴⁴, Gościeradów mógł znaleźć się pośród nadań dla klasztoru miechowskiego. Natomiast wśród historyografów nie był brany pod uwagę – bardziej szukano go w okolicach Krakowa, niż w ziemi sandomierskiej.

Reasumując, należy podkreślić, iż Gościeradów jest miejscowością starą osadniczo. Natomiast brak źródeł od XIII w. do 1391 r. nie wyklucza, że był

⁴⁰ *Monumenta Poloniae Vaticanae*, t. 9, *Acta Kamery Apostolskiej*, t. 3, *Księga kolektora papieskiego Piotra syna Stefana 1373-1375*, wyd. S. Szczur, Kraków 1994.

⁴¹ A. Niewęglowski, *Cmentarzysko kultury przeworskiej z okresu rzymskiego w Gościeradowie, gm. loco, woj. tarnobrzemie*, „Sprawozdania Archeologiczne”, 33 (1982) s. 62.

⁴² M. Sułowska, *Piotrawin nad Wisłą. Średniowieczny mikroregion osadniczy*, Warszawa 1984, s. 59.

⁴³ T. Wąsowicz, *Wczesnośredniowieczne przeprawy przez środkową Wisłę*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 5 (1957) nr 3/4, s. 433-453; F. Kiryk, *Z badań nad urbanizacją Lubelszczyzny w dobie jagiellońskiej*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace Historyczne”, 6 (1972) s. 100-103; tenże, *Zawichost. Z dziejów miasta od XII do XVI stulecia*, w: *Wisła w dziejach i kulturze Polski, Studia i materiały z dziejów osadnictwa i gospodarki górnej Wisły w okresie przedrozbiorowym*, red. tenże, Warszawa 1990, s. 37.

⁴⁴ Niesiecki, dz. cyt., t. 2, s. 195.

on czasowo w posiadaniu bożogrobców miechowskich, których polityka gospodarcza zmusiła do sprzedania lub zamiany za inną miejscowość, położoną w dogodniejszym miejscu do zarządzania dobrami klasztorными.

GOŚCIERADÓW IM DOKUMENT DES MONACHUS FÜR DEN ORDEN VOM HEILIGEN GRAB MIT SITZ IN MIECHÓW AUS DEM JAHRE 1198

ZUSAMMENFASSUNG

Mit dem im Dokument von Monachus für den Orden vom Heiligen Grab mit Sitz in Miechów aus dem Jahre 1198 erwähnten Ort *Gosciradic* ist wahrscheinlich das auf dem östlichen Weichselufer gelegene Gościeradów gemeint. Dies war ein alter Siedlungsort auf der Handelsstraße nach Ruthenien und Litauen. Trotz fehlender Quellen vom 13. Jahrhundert bis zum Jahre 1391 ist es nicht ausgeschlossen, daß Gościeradów zeitweise im Besitz des Ordens vom Heiligen Grab mit Sitz in Miechów war, der dann aus wirtschaftspolitischen Gründen gezwungen waren, Gościeradów zu verkaufen oder gegen einen anderen Ort einzutauschen, der an einer für die Verwaltung des Klosterbesitzes günstigeren Stelle gelegen war.

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich